

Фрустрація, конфлікт, захист, 1991 – Фрустрация, конфликт, защита // Вопросы психологии. – 1991 .№ 6. – С. 69-82.

REFERENCES

- Antsyferova, 1994* – Antsyferova L. Y. Lychnost' v trudnykh zhyznennykh uslovyakh: pereosmyslyvanye, preobrazovanye sytuatsyy u psykholohycheskaya zashchyta / L. Y. Antsyferova // Psykholohychesky zhurnal. – 1994. T. 15. № 1 S. 3-18.
- Veselova, 1995* – Veselova N. V. Osobennosti psykholohycheskykh konfliktov u kopynh-povedenyua u lyts, obrashchayushchyhsya za psykholohycheskoy konsul'tatyvnoy pomoshch'yu, u bol'nykh nevrozamy: Dys. ... kand. psykhol. nauk. SPb, 1995 – 262 s.
- Hranovskaya, 1998* - Hranovskaya R. M. Zashchyta lychnosti: psykholohycheskye mekhanyzmy. / R. M. Hranovskaya, Y. M. Nykol'skaya SPb.: «Znanye», 1998. – 352 s.
- Levyn, 2001* – Levyn K. Povedenye u razvyyte rebenka kak funktsyya ot sytuatsyy v tselom / K. Levyn M.: Smyysl, 2001. – S. 372-424.
- Nartova-Bochaver, 1997* – Nartova-Bochaver S.K. «Coping behavior» v systeme ponyaty psykholohyy / S.K. Nartova-Bochaver // Psykholohychesky zhurnal. – 1997. T. 18. № 5. S. 20-30.
- Prykhyd'ko, 2001* – Prykhyd'ko A. Y. Kohnyutivnye faktory sovladayushcheho povedenyua bezrobotnykh / A. Y. Prykhyd'ko // Psykholohychesky zhurnal. – 2001. T. 22. – S. 109-112.
- Serykov, 1999* – Serykov V. V. Obrazovanye u lychnost'. Teoryya u praktyka proektyrovanyua pedahohycheskykh system. / V. V. Serykov – M.: Yzdatel'skaya korporatsyya «Lohos», 1999. - 272 s.
- Tyshchenko, 2001* –Tyshchenko Yu. V. Osobennosti reahyrovanyua na sytuatsyy frustratsyy detey 5-8 let ykh votserkovlennnykh pravoslavnykh u nevotserkovlenn'nykh semey / Yu. V. Tyshchenko //Voprosy psykholohyy. – 2001. – № 6. – S. 27-35.
- Tulup'eva, 2001* – Tulup'eva T. V. Psykholohycheskaya zashchyta u osobennosti lychnosti v yunosheskom vozraste: Dys. ... kand. psykhol. nauk. SPb. 2001. – 173 s.
- Freyd, 1993* – Freyd Z. Psykholohyya Ya u zashchytnye mekhanyzmy. / Z. Freyd – M.: Pedahohyyka, 1993. 144 S.
- Freyd, 1991* – Freyd Z. O psykhoanalyze / Freyd Z. O yuhypneskom psykhoanalyze. Yzbrannye sochynenyua. / Z. Freyd – M.: Medytsyna, 1991. – S. 227-273.
- Freyd, 1989* – Freyd Z. Psykholohyya bessoznatel'noho. / Z. Freyd – M.: Prosveshchenye, 1989. – 447 s.
- Fress, 1975* – Fress P. Emotsyy / P. Fress // Eksperymental'naya psykholohyya / Pod red. P. Fressa, Zh. Pyazhe. – M.: «Prohress», 1975. – Выр. V. – С. 111-195.
- Frustratsyya, konflikt, zashchyta, 1991*– Frustratsyya, konflikt, zashchyta // Voprosy psykholohyy. – 1991 .№ 6. – S. 69-82.

Надійшла до друку 19.08.2014

УДК 165.195:159.942

Олена Темрук, Людмила Колісник

ПРОБЛЕМА ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДУМКИ

Статтю присвячено висвітленню основних підходів до розуміння феномену емоційного інтелекту на сучасному етапі розвитку психологічної думки. Відображено погляди провідних у цій сфері вчених на сутність явища емоційного інтелекту. Розглянуто розроблені науковцями моделі емоційного інтелекту, здійснено аналіз його складових.

Існуючі теорії систематизовано відповідно до особливостей тлумачення феномену емоційного інтелекту. Всі відомі моделі емоційного інтелекту об'єднано у три групи: моделі здібностей, моделі характеристик та змішані моделі. Окрему увагу приділено синтетичній теорії, що поєднує всі існуючі концептуальні підходи до розуміння емоційного інтелекту.

У рамках моделей здібностей емоційний інтелект трактується як перетин емоцій та пізнання, тобто як когнітивна здібність. Представники змішаних моделей інтерпретують його як складне психологічне утворення, яке має і когнітивну, і особистісну природу. У моделі характеристик емоційний інтелект виступає як сукупність рис особистості і поведінки, пов'язаних із емоціями. Емоційний інтелект у синтетичній теорії постає одночасно і як здібність, і як емоційна компетентність, і як риса особистості.

У результаті аналізу основних підходів до розуміння емоційного інтелекту авторами визначено його як особистісну компетентність людини, що пов'язана з внутрішнім світом особистості, її переживаннями; здатність до ідентифікації, розуміння й управління емоціями, як власними, так і інших людей, а також вміння використовувати це для досягнення благополуччя. Відповідно, здібності, що стосуються власних емоцій визначають внутрішньоособистісний інтелект; а ті, що відповідають за емоції інших – міжособистісний.

Авторами представлено спектр сучасних досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених, що присвячені доповненню та уточненню змісту емоційного інтелекту; описанню засобів його розвитку; встановленню взаємозв'язку з іншими особистісними характеристиками, когнітивними стилями та гендерною ідентичністю особистості; розробці та адаптації діагностичного інструментарію; з'ясуванню його значущості у різних сферах життєдіяльності особистості. Значну увагу приділено внеску українських та російських вчених.

Визначено існуючі проблеми та окреслено перспективи подальших досліджень в означеній сфері. Наголошено на значущій ролі емоційного інтелекту у вирішенні завдань розвитку у межах окремих психологічних періодів, зокрема, в юнацькому віці.

Ключові слова: емоції, емоційний інтелект, здібності, особистісні риси, компетентність, емпатія, модель емоційного інтелекту.

В статье освещены основные подходы к пониманию феномена эмоционального интеллекта на современном этапе развития психологической мысли. Отражены взгляды ведущих в этой сфере ученых на сущность явления эмоционального интеллекта. Рассмотрены разработанные учеными модели эмоционального интеллекта, осуществлен анализ его составляющих.

Существующие теории систематизированы в соответствии с особенностями толкования явления эмоционального интеллекта. Все известные модели эмоционального интеллекта объединены в три группы: модели способностей, модели характеристик и смешанные модели. Отдельное внимание уделено синтетической теории, объединяющей все существующие концептуальные подходы к пониманию эмоционального интеллекта.

В рамках моделей способностей эмоциональный интеллект трактуется как пересечение эмоций и познания, то есть как когнитивная способность. Представители смешанных моделей интерпретируют его как сложное психологическое образование, которое имеет и когнитивную, и личностную природу. В модели характеристик эмоциональный интеллект выступает как совокупность черт личности и поведения, связанных с эмоциями. Эмоциональный интеллект в синтетической теории возникает одновременно и как способность, и как эмоциональная компетентность, и как черта личности.

В результате анализа основных подходов к пониманию эмоционального интеллекта авторами он определен как личностная компетентность человека, которая связана с внутренним миром личности, ее переживаниями; способность к идентификации, пониманию и управлению эмоциями, как собственными, так и других людей, а также

умение использовать это для достижения благополучия. Соответственно, способности, касающиеся собственных эмоций, определяют внутриличностный интеллект; а те, что отвечают за эмоции других – межличностный.

Авторами представлен спектр современных исследований отечественных и зарубежных ученых, посвященных дополнению и уточнению содержания эмоционального интеллекта; описанию средств его развития; установлению взаимосвязи с другими личностными характеристиками, когнитивными стилями и гендерной идентичностью личности; разработке и адаптации диагностического инструментария; выяснению его значимости в различных сферах жизнедеятельности личности. Значительное внимание уделено вкладу украинских и российских ученых.

Определены существующие проблемы и намечены перспективы дальнейших исследований в указанной сфере. Подчеркивается значимая роль эмоционального интеллекта в решении задач развития в рамках отдельных психологических периодов, в частности, в юношеском возрасте.

Ключевые слова: эмоции, эмоциональный интеллект, способности, личностные черты, компетентность, эмпатия, модель эмоционального интеллекта.

The article highlights the main approaches to understanding of the phenomenon of emotional intelligence in current psychological thought. The views of leading scientists in the field are examined in order to understand the essence of the emotional intelligence. The models of emotional intelligence developed by scientists are considered, and their components are analyzed.

Existing theories are categorized according to the features of emotional intelligence phenomenon interpretation. All existing emotional intelligence models are united in three groups: ability models, trait models, and mixed models. Special attention is paid to the compositive theory that combines all conceptual approaches to understanding of the emotional intelligence.

Within the framework of ability model emotional intelligence is interpreted as crossing of emotions and cognitions, in other words – as cognitive ability. The representatives of mixed models interpret it as a complicated psychological formation that has both cognitive and personal nature. In the trait models emotional intelligence is perceived as a complex of personal and behavior traits related to emotions. Emotional intelligence in the compositive theory is ability, emotional competence and personality trait simultaneously.

By analyzing of the main approaches to the emotional intelligence understanding, the authors define it as human personal competence that relates to the inner world of the personality, her/his experience; the ability to perceive, understand and regulate emotions in the self and others, and also the proficiency to use it for reaching the well-being. Respectively, abilities that concern one's own emotions determine intrapersonal intelligence, those that are responsible for other people emotions – interpersonal intelligence.

The authors present a range of modern researches from domestic and foreign scientists that are dedicated to clarifying of the concept of emotional intelligence; to describing its development facilities; to maintaining the interrelation with other personal characteristics, cognitive styles and gender identity of the personality; to developing and adapting diagnostic instruments; and to promoting the significance of emotional intelligence in a variety of areas in people's lives. Special attention is paid to the contribution of Ukrainian and Russian scientists.

Existing problems and prospects for further research in this field are discussed. Considerable role of emotional intelligence in the solving of the development tasks within separate psychological periods, especially adolescence, is emphasized.

Key words: emotions, emotional intelligence, abilities, personality traits, competence, empathy, emotional intelligence model.

Постановка проблеми. Останнім часом у сучасному суспільстві спостерігається культ раціонального ставлення до життя, нехтування його емоційною стороною. Проте відомо, що, супроводжуючи майже будь-які прояви життєвої активності людини, емоції слугують одним із головних

механізмів внутрішньої регуляції психічної діяльності та поведінки, спрямованих на задоволення потреб. Брак емоційної компетентності позначається на якості життя особистості. Так, дослідники відзначають високий рівень роздратування, тривоги, імпульсивності, агресивності, пригніченості та самотності сучасних людей, особливо дітей. Наслідком такої кризи переживань, кроком до її подолання стала поява теорій емоційного інтелекту, які стрімко розвиваються та поповнюються новими відкриттями. Особливо відомими у цій сфері є праці Д. Мейєра, П. Селовея та Д. Карузо; Р. Бар-Она; Д. Гоулмана; К. Петридіса; Д. Люсіна. Проте, спостерігається розходження поглядів вчених щодо єдиного трактування феномену емоційного інтелекту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує брак робіт, що узагальнювали б одночасно точки зору як зарубіжних, так і вітчизняних вчених. Дослідники часто виокремлюють обмежену кількість підходів до розуміння емоційного інтелекту та аналізують їх. Науковці Західної Європи та Америки переважно не беруть до уваги розробки вчених країн Східної Європи. Вітчизняним дослідники часто бракує посилань на сучасні тенденції розвитку наукової думки в зарубіжних країнах.

Метою написання статті є окреслення основних підходів до розуміння явища емоційного інтелекту та виявлення їх спільних рис; представлення спектру напрямків досліджень емоційного інтелекту як у вітчизняній, так і зарубіжній науці. Методика та організація дослідження полягає у проведенні огляду та систематизації праць зарубіжних та вітчизняних авторів, що стосуються досліджень емоційного інтелекту; а також у здійсненні порівняльного аналізу теорій емоційного інтелекту шляхом вивчення першоджерел.

Виклад основного матеріалу. Розуміння емоційного інтелекту, його складових представлено сьогодні у концепціях емоційного інтелекту. Перш за все, це моделі західних дослідників (Дж. Мейєра, П. Селовея та Д. Карузо; Р. Бар-Она; Д. Гоулмана; К. Петридіса та А. Фернхема), на яких ґрунтуються дослідження вітчизняних та російських вчених [Гоулман, 2009; Bar-On, 2006; Mayer, 2000; Petrides, 2010]. Важливо відзначити, що не зважаючи на спільну термінологію, вчені дещо по-різному визначають сутність феномену емоційного інтелекту. З огляду на такі розбіжності всі існуючі моделі можна об'єднати у три групи: моделі здібностей, моделі характеристик/рис, змішані моделі.

В рамках моделей здібностей емоційний інтелект трактується як перетин емоцій та пізнання, тобто як когнітивна здібність. Така модель описана у теорії емоційно-інтелектуальних здібностей Дж. Мейєра, П. Селовея, Д. Карузо [Salovey, 1990]. Це одна із перших, найбільш розроблених та відомих моделей емоційного інтелекту, що з'явилась у 1990 р. У ній емоційний інтелект виступає як здатність розмірковувати з емоціями та про емоції. Самі ж емоції є корисним джерелом інформації, що допомагає орієнтуватися у соціальному середовищі. Модель пояснює, що

люди різняться у своїх здібностях обробляти інформацію емоційного характеру і співвідносити її з тим, що відбувається навколо. У результаті тривалої роботи з уточнення сутності нового феномену, автори прийшли до розуміння його як «здатності сприймати та виражати емоції, розуміти та використовувати їх, управляти емоціями таким чином, щоб сприяти своєму особистісному зростанню» [Salovey, 2008: с. 535]. Більш формально Дж. Мейер, П. Селовей, Д. Карузо визначають емоційний інтелект як набір компетенцій, що включає «здатність точно сприймати емоції; здатність отримувати доступ до почуттів та генерувати їх тоді, коли це сприятиме мисленню; здатність розуміти інформацію про афекти та з користю використовувати знання про емоції; здатність управляти або регулювати як власними емоціями, так і емоціями інших з метою сприяння емоційному та інтелектуальному зростанню та благополуччю» [Salovey, 2008: с. 535].

Компонентами емоційного інтелекту згідно поглядів Дж. Мейера, П. Селовея, Д. Карузо є: 1) сприйняття, оцінка та вираження емоцій: здатність ідентифікувати свої емоції за власним фізичним та психологічним станом; – здатність ідентифікувати емоції за фізичним та психологічним станом іншої людини; – здатність точно виражати емоції та виражати потреби, що пов'язані з цими переживаннями; – здатність розрізняти точне та неточне, правдиве та неправдиве вираження переживань; 2) використання емоцій для підвищення ефективності мислення: – здатність спрямовувати мислення у певному напрямку, орієнтуючись на відчуття, що асоціюються з об'єктами, подіями та іншими людьми; – здатність викликати або вміння перебороти яскраві емоції для стимулювання певних суджень та споминів про переживання; – вміння використовувати коливання настрою для розширення багатоманітності можливих точок зору; здатність інтегрувати викликані настроєм теорії; – здатність використовувати емоційні стани для сприяння вирішенню проблем та творчих задач; 3) розуміння та аналіз емоційної інформації: – здатність розуміти яким чином взаємопов'язані різні емоції; – здатність сприймати причини та наслідки переживань; – здатність інтерпретувати складні переживання, такі як емоційні «суміші» та суперечливі емоційні стани; – здатність розуміти та передбачати вірогідність зміни емоцій; 4) регуляція емоцій: – здатність бути відкритим для переживань, як для приємних, так і для неприємних; – здатність контролювати та розмірковувати про емоції; – здатність свідомо залучати емоції чи абстрагуватися від емоційного стану в залежності від його суб'єктивної інформаційності чи користі; – здатність керувати як власними емоціями, так і емоціями інших.

Представники змішаних моделей емоційного інтелекту інтерпретують його як складне психологічне утворення, яке має і когнітивну, і особистісну природу. Воно включає когнітивні, особистісні і мотиваційні риси, завдяки чому є близько пов'язаним з адаптацією до реального життя. Всі моделі у цьому підході відрізняються тільки набором

особистісних характеристик, які до них включено. Таке розуміння емоційного інтелекту поділяють, зокрема, Д. Гоулман та Р. Бар-Он [Гоулман, 2009; Bar-On, 2006].

Д. Гоулман описує емоційний інтелект як здатність усвідомлювати власні емоції та емоції інших для того, щоб мотивувати себе й інших, та щоб вправно управляти емоціями наодинці та при взаємодії з іншими [Гоулман, 2009]. В основі кожної емоції лежить спонукання до дії; вміння керувати цими спонуканнями складає сутність емоційного інтелекту. У структурі емоційного інтелекту Д. Гоулман виокремлює два аспекти: «міжособистісний інтелект» та «внутрішньоособистісний інтелект», які називає особистісною та соціальною компетентністю відповідно, кожна з яких має свої складові.

Внутрішньоособистісний інтелект – це «здатність створювати точну, відповідаючу дійсності модель самого себе та користуватися цією моделлю, щоб успішно діяти в житті» [Гоулман, 2009: с. 70]. Це «доступ до власних почуттів, а також здатність диференціювати їх та покладатися на них, щоб керувати власною поведінкою» [Гоулман, 2009: с. 70]. *Особистісна компетентність*, згідно моделі емоційного інтелекту Г. Гоулмана, включає: 1) знання своїх емоцій, самоусвідомлення – розпізнання певного почуття, коли воно виникає (емоційне самоусвідомлення: зчитування власних емоцій та усвідомлення їх впливу; використання «здорового глузду» у прийнятті рішень; точна самооцінка: розуміння власних сильних та слабких сторін; впевненість у собі: непохитне відчуття власної цінності та можливостей); 2) саморегуляція або керування емоціями – вміння справлятися зі своїми почуттями, щоб вони не виходили за дозволені межі (емоційний самоконтроль: утримання руйнівних емоцій та імпульсів під контролем; надійність: підтримка стандартів чесності та прямоти; усвідомленість: несення відповідальності за власні вчинки; адаптивність: гнучкість в адаптації до мінливих ситуацій або переборюванні перешкод; інновація: відчуття комфорту за наявності нових ідей, підходів та нової інформації); 3) мотивація на самого себе: приведення емоцій в порядок заради досягнення мети, здатність привести себе у стан «натхнення», що забезпечить досягнення успішних дій (прагнення досягнень: прагнення вдосконалити вчинки задля досягнення відмінних результатів; зобов'язання: орієнтація на цілі групи чи організації; ініціатива: готовність діяти як тільки з'являється сприятлива можливість; оптимізм: наполегливість у досягненні цілей, незважаючи на перешкоди).

Міжособистісний інтелект – це «здатність розуміти інших людей: чим вони керуються, як працюють, як співпрацювати з ними» [Гоулман, 2009: с. 70]. В основі міжособистісного інтелекту лежить «здатність вловити та адекватно відреагувати на настрій, темперамент, спонуки та дії інших людей» [Гоулман, 2009: с. 70]. До *соціальної компетентності* відносяться: 1) емпатія – розпізнання емоцій інших

людей (розуміння інших: відчуття переживань та намірів інших людей та глибока зацікавленість їхніми хвилюваннями; розвиток інших: відчуття потреб розвитку інших та підтримка їх здібностей; орієнтація в сервісі: передбачення, усвідомлення та задоволення потреб покупців; різноманіття засобів для досягнення мети: примноження можливостей через різні типи людей; політична свідомість: читання групових емоційних потоків та силових зв'язків); 2) підтримка взаємовідносин – мистецтво підтримки взаємовідносин полягає в умілому поводженні з чужими емоціями (вплив: володіння різноманітними тактиками для переконання; спілкування: відкрите слухання, адресування переконливих повідомлень; управління конфліктами: ведення переговорів та згладжування розбіжностей; лідерство: надихання та керування людьми та групами; каталізатор змін: ініціювання та управління змінами; встановлення зв'язків: встановлення інструментальних стосунків; співпраця та кооперація: робота з іншими у напрямку досягнення спільних цілей; можливості групової роботи: створення групової взаємодії для досягнення спільних цілей).

Дещо інша змішана модель емоційного інтелекту описана Р. Бар-Оном [Bar-On, 2006]. Вчений визначає емоційний інтелект як набір особистісних, емоційних та соціальних здібностей та вмінь, що впливають на здатність успішно справлятися з вимогами та труднощами оточуючого середовища. Запропонована Р. Бар-Оном модель об'єднує знання і навички, які визначають як розумові здібності (здатність вирішувати задачі), так і те, що може бути охарактеризоване як особливості особистості.

У структурі емоційного інтелекту Р. Бар-Он виокремлює п'ять основних його компонентів, які в свою чергу складаються з п'ятнадцяти факторів:

– внутрішньоособистісна сфера – здатність розуміти себе та управляти собою, що включає самоаналіз/усвідомлення себе (здатність усвідомлювати свої почуття, їх причину, а також вплив власної поведінки на інших), асертивність (здатність ясно виражати свої думки та почуття, мати власну позицію та відстоювати її), незалежність (здатність до саморегуляції та самоконтролю, впевненість у своїх силах), самоповага (здатність визнавати свої слабкі та сильні сторони, вміння сприймати себе позитивно не зважаючи на недоліки) та самоактуалізація (здатність усвідомлювати свій потенціал та бути задоволеним своїми досягненнями в роботі та особистому житті);

– міжособистісна сфера – здатність взаємодіяти та знаходити спільну мову з іншими, що включає емпатію (здатність розуміти те, що відчувають та думають інші; здатність бачити світ очима іншої людини), соціальну відповідальність (здатність продуктивно взаємодіяти з іншими), міжособистісні стосунки (здатність встановлювати та підтримувати стосунки, які є взаємовигідними, орієнтованими на двосторонню віддачу та отримання, а також яким притаманна емоційна близькість);

–сфера адаптивності – здатність бути гнучким та реалістичним, вміння вирішувати проблеми по мірі їх надходження; включає оцінку дійсності (вміння бачити речі такими, якими вони насправді є, а не такими, якими б хотілося їх бачити або ж навпаки, якими людина побоюється, що вони можуть бути), гнучкість (здатність пристосовувати свої почуття, думки та дії до мінливих умов), вміння вирішувати проблеми (здатність визначити проблему, а потім знайти її слушне рішення та застосувати його);

–сфера вміння вийти зі стресу – здатність витримувати стрес та контролювати свої імпульси; включає здатність залишатися спокійним/толерантність до стресу (здатність залишатися спокійним та зосередженим, конструктивно протистояти несприятливим подіям та конфліктним емоціям, не відступаючи) та здатність стримати порив до миттєвої дії/контроль імпульсів (здатність протистояти або відстрочити намір виконати певну дію);

–сфера загального настрою – здатність підтримувати реалістичну позитивну установку/оптимізм (зберігати реалістично позитивне ставлення, особливо за несприятливих умов) та щастя (бути задоволеним життям, насолоджуватися собою та іншими, відчувати цікавість та ентузіазм в різних ситуаціях).

Модель емоційного інтелекту або емоційної самоефективності К.Петридіса та Е. Фернхема представлена її авторами як модель характеристик/рис [Petrides, 2010]. Аналіз складових моделі дозволяє зауважити, що за своїм змістом вона близька до змішаних моделей інтелекту, адже включає окрім особистісних характеристик і когнітивні здібності. У рамках даної моделі автори розглядають емоційний інтелект як сукупність рис особистості і поведінки, пов'язаних із емоціями. К. Петридісом виділені такі структурні елементи емоційного інтелекту: 1) адаптивність – гнучкість та готовність адаптуватися до нових умов; 2) асертивність – рішучість, відвертість та готовність відстоювати свої права; 3) сприйняття власних емоцій та емоцій інших людей – розуміння власних емоцій та емоцій інших; 4) емоційна експресія – здатність сказати про свої емоції іншим; 5) управління емоціями інших – здатність впливати на емоції інших людей; 6) регуляція емоцій – здатність контролювати власні емоції; 7) імпульсивність (низька) – поміркованість та здатність не піддаватися раптовим власним спонуканням; 8) стосунки – здатність мати міцні міжособистісні стосунки; 9) самооцінка – успішність та самовпевненість; 10) самомотивація – керованість та здатність не здаватися перед труднощами; 11) соціальна поінформованість – досвідчені мережеві працівники з відмінними соціальними навичками; 12) управління стресом – здатність витримувати тиск та регулювати стресом; 13) емпатія – здатність висловлюватися з позиції іншого; 14) щастя – радість та задоволення життям; 15) оптимізм – впевненість та здатність помічати в житті позитив. Дещо спрощено складові емоційного інтелекту представлено у роботах Г.

Бхарвані, Т. та Дж. Гривз, М. Девіс, М. Ка де Врі. Так, М. Девіс виділяє чотири сфери емоційного розуму: розпізнання, розуміння, регулювання та використання емоцій. [Девіс, 2006: с. 144].

Згідно Г. Бхарвані емоційний інтелект має такі три складові: 1) налаштування на власні емоції та емоції інших, 2) розуміння своїх та чужих емоцій, 3) адекватні дії у наявному емоційному контексті [Бхарвані, 2009].

У концепції Т. та Дж. Гривз існують такі чотири сфери емоційного інтелекту: 1) самосвідомість, 2) управління собою, 3) соціальна поінформованість, 4) здатність налагоджувати стосунки [Бредберри, 2008]. Таке ж розуміння компонентів емоційного інтелекту зустрічається й у концепції «емоційної грамотності» транзактного аналітика К. Стайнера.

Спрощеною структурою емоційного інтелекту є також модель М. Ка де Врі [Ка де Врі, 2003]. Він виділяє такі три компоненти емоційного інтелекту: здатність активно слухати; здатність розуміти невербальну комунікацію; здатність адаптуватися до широкого спектру емоцій.

Останнім часом феномен емоційного інтелекту активно досліджується російськими вченими: О. Айгунова, І. Андреева, Г. Гарскова, Д. Люсін, М. Манойлова, І. Мещерякова та інших [Айгунова, 2011; Андреева, 2007; Гарскова, 1999; Люсін, 2004; Манойлова, 2004; Мещерякова, 2011]. Як і їх зарубіжні колеги, російські автори по різному трактують феномен емоційного інтелекту: як здібність, як рису, або ж є прихильниками змішаних моделей.

Найбільш відомою є двокомпонентна теорія емоційного інтелекту Д. Люсіна [Люсін, 2004]. На думку вченого, емоційний інтелект має подвійну природу. Він, з одного боку, пов'язаний з когнітивними здібностями, а з іншого – з особистісними характеристиками. Емоційний інтелект визначається ним як «здатність до розуміння своїх та чужих емоцій та управління ними». Здатність до розуміння емоцій позначає, що людина може розпізнавати наявність емоцій у себе чи іншої людини, точно ідентифікувати емоцію та знайти для неї словесне вираження, а також розуміє причини, які викликали дану емоцію, та наслідки, до яких вона призведе. Здатність до управління емоціями позначає, що людина може контролювати інтенсивність емоцій, в першу чергу вгамовувати надмірно сильні емоції: контролювати зовнішнє вираження емоцій і за необхідності довільно викликати ту чи іншу емоцію.

Модель емоційного інтелекту Д. Люсіна включає: 1) когнітивні здібності (швидкість та точність переробки емоційної інформації); 2) уявлення про емоції (як про цінності, як про важливе джерело інформації про самого себе та про інших); 3) особливості емоційності (емоційна стійкість, емоційна чутливість).

Кінцевим продуктом емоційного інтелекту є прийняття рішення на основі відображення та осмислення емоцій, які являються диференційною

оцінкою подій, що мають особистісний смисл. На відміну від абстрактного та конкретного інтелекту, які відображають закономірності зовнішнього світу, емоційний інтелект відображає внутрішній світ та його зв'язки з поведінкою особистості та взаємодією з реальністю.

І. Мещерякова під поняттям «емоційний інтелект» розуміє складне інтегративне утворення, що включає сукупність когнітивних, поведінкових та власне емоційних якостей, що забезпечують усвідомлення, розуміння та регуляцію власних емоцій та емоцій оточуючих, що в свою чергу впливає на успішність міжособистісної взаємодії та особистісного розвитку [Мещерякова, 2011]. Науковець пропонує трикомпонентну структуру емоційного інтелекту: 1) когнітивний компонент (адекватна самооцінка, емоційна самосвідомість, обізнаність про емоційні якості, рефлексія); 2) поведінковий компонент (здатність управляти своїми емоціями, продуктивна взаємодія, психологічна гнучкість у побудові стосунків); 3) емоційний компонент (емпатія, «корисна» тривожність, мотивація досягнення успіху, емоційна чуйність).

Перелічені складові дозволяють віднести структуру емоційного інтелекту І. Мещерякової до змішаних моделей. Проте, зважаючи на визначення, можна зробити висновок, що авторка розглядає даний феномен швидше як рис особистості.

Подібне бачення емоційного інтелекту й у О. Айгунової. Відзначаючи подвійну природу емоційного інтелекту, науковець виділяє когнітивні здібності (розпізнання, ідентифікація емоцій) та особистісні характеристики, які, в свою чергу поділяються на поведінковий (емоційна саморегуляція) та емоційний компоненти (емпатія, домінуючий настрій) [Айгунова, 2011].

Емоційний інтелект як здібність розглядає Г. Гарскова [Гарскова, 1999]. Вона пояснює емоції як відображення ставлення людини до різних сфер життя, а інтелект слугує для розуміння цього ставлення. Емоційний інтелект – це здатність розуміти відносини особистості, репрезентовані в емоціях, і управляти емоційною сферою на основі інтелектуального аналізу і синтезу.

Спробу віднайти компроміс між різними баченнями емоційного інтелекту робить І. Андреева [Андреева, 2007]. Вчений поєднує всі існуючі концептуальні підходи до розуміння емоційного інтелекту в одну синтетичну теорію. Опорними концептуальними положеннями для автора слугує теорія В. Шадрікова про здібності людини, де останні розглядаються у трьох вимірах: індивід, суб'єкт діяльності, особистість [Шадріков, 2009]. Згідно В. Шадрікову, здібності індивіда відображають природну сутність. Здібності суб'єкта діяльності розуміються як прояв здібностей індивіда у конкретній діяльності. Здібності людини як особистості являють собою властивості особистості, що визначають соціальну успішність, своєрідність соціального пізнання та вчинків, в структурі яких функціонують здібності індивіда та суб'єкта діяльності.

Автор всі здібності емоційного інтелекту розглядає на трьох рівнях. На думку І. Андреевої такий підхід до ієрархічної структури емоційного інтелекту частково усуває протиріччя між прибічниками моделей здібностей та уявлень про емоційний інтелект як рису особистості, оскільки це різні рівні структури емоційного інтелекту. При цьому також знімається питання про можливість підвищення емоційного інтелекту, оскільки емоційна компетентність та емоційна креативність і являють собою результати його прижиттєвого розвитку. В результаті І. Андреева пропонує схему ієрархічної будови емоційного інтелекту, де представлені три рівні інтелекту: інтелект індивіда (емоційний інтелект як здібність), інтелект суб'єкта діяльності (емоційна компетентність); інтелект особистості (емоційний інтелект як риса особистості).

Порівняльний аналіз описаних теорій дозволяє визначити компоненти структури емоційного інтелекту, які їх об'єднують. Так, загальною рисою всіх існуючих підходів до розуміння емоційного інтелекту є визначення його, перш за все, як здатності до пізнання, розуміння та управління емоціями, як власними, так і емоціями інших людей. Доповненню та уточненню змісту емоційного інтелекту, його значенню у різних сферах життєдіяльності людини присвячені сучасні дослідження. Широкий спектр робіт представлений, перш за все, зарубіжними вченими.

Особливо багаточисленними є праці науковців США. Тематика робіт пов'язана з: розробкою концепцій емоційного інтелекту, з'ясуванням сутності поняття, операціоналізацією емоційно-інтелектуального конструкту (Р. Робертс, Дж. Метьюс, М. Зайднер, Р. Бар-Он, Д. Карузо, Дж. Мейер, В. Петридіс, П. Селовей, Е. Фернхем, Н. Холл) [*Bar-On, 2006; Mayer, 2000; Petrides, 2010; Salovey, 1990; Salovey, 2008*]; розвитком емоційного інтелекту (К. Саарні, Е. Аронсон); адаптивними функціями та адаптаційним потенціалом емоційного інтелекту (Р. Бар-Он, М. Бреккет), виявленням зв'язку між складовими емоційного інтелекту та лідерськими, управлінськими якостями (Д. Гастелло, Д. Гоулман, Дж. Барлінг, Ф. Слейтер, Е. Келовей, Дж. Каур, А. Гордон, А. Діаз та багато інших) [*Гоулман, 2009*]; впливом емоційного інтелекту на успішність виконання певної професійної діяльності (С. Фішер, С. Стайн, Х. Бук, К. Лоу, Л. Сонг та багато інших); дослідженням емоційного інтелекту як основополагаючого фактору успішності життєдіяльності людини (Д. Гоулман, Х. Вейзингер, С. Вольф, Р. Купер, А. Саваф, К. Коган та ін.); роллю емоційного інтелекту у фізичному та психічному благополуччі людини (С. Андерсон, М. Бреккет, Р. Ворнер, Ф. Дін, В. Петридіс, Дж. Сіаррочі, Дж. Трінідад, Е. Фернхем) [*Petrides, 2010*]; дослідженням суміжних понять, таких як емоційна креативність (З. Івцевіч, М. Бреккет, Дж. Мейер), емоційна компетентність (К. Саарні), «емоційна грамотність» (К. Стайнер); гендерними особливостями розвитку емоційного інтелекту (Д. Гоулман, Дж. Орме) та інші.

Роботи російських дослідників теж є численними та спрямовані на: операціоналізацію емоційно-інтелектуального конструкту (І. Андрєєва, О. Власова, Г. Гарскова, Д. Люсін) [Андрєєва, 2007; Гарскова, 1999; Люсин, 2004]; дослідження розвитку емоційного інтелекту та його складових (Т. Березовська, В. Кулганов, М. Манойлова, І. Мещерякова, М. Нгуен, О. Приймаченко, Т. Самуйлова) [Манойлова, 2004; Мещерякова, 2011]; встановлення взаємозв'язку з особистісними характеристиками, когнітивними стилями та гендерною ідентичністю особистості (І. Андрєєва, О. Белоконь, О. Марютна, В. Овсяннікова, І. Степанов) [Андрєєва, 2007]; з'ясування адаптивних функцій та адаптаційного потенціалу емоційного інтелекту, а також його ролі у процесі міжособистісної взаємодії та соціалізації в цілому (І. Аршава, С. Богомаз, Е. Власова, Ю. Давидова, О. Ерохіна, Н. Коврига, Т. Кумскова, Д. Люсін, М. Манойлова, В. Овсяннікова, Т. Панкова, Т. Шемякіна, Г. Юсупова) [Люсин, 2004; Манойлова, 2004; Панкова, 2011]; виявлення зв'язку між складовими емоційного інтелекту та особливостями професійної діяльності, зокрема, лідерськими, управлінськими якостями (О. Белоконь, Т. Березовська, Д. Гастелло, І. Єгоров, В. Єрмаков, Т. Князева, Р. Кудрін, А. Петровська, Т. Панкова, І. Степанов) [Белоконь, 2008; Панкова, 2011]. Дослідження емоційного інтелекту також відбуваються у сфері освіти (О. Айгунова, Е. Аронсон, О. Єгорова, М. Манойлова, В. Кулганов, Н. Самуйлова, Т. Солодкова) [Айгунова, 2011; Манойлова, 2004], психіатрії (І. Плужников) [Плужников, 2010]. Роботи окремих вчених зосереджені на з'ясуванні місця емоційного інтелекту в ряду інших, близьких до нього клініко-психологічних понять, таких як «емоційна активність», «когнітивно-афективний стиль особистості», тощо (С. Курек, Е. Соколова), а також на адаптації та валідації західних методик дослідження емоційного інтелекту і розробці нових методів діагностики (Л. Батурин, І. Ветрова, Д. Люсін, Л. Матвєєва, А. Панкратова, Е. Сергієнко, Д. Ушаков) [Люсин, 2004]. Особливості емоційного інтелекту у представників різних вікових категорій відслідковуються у роботах Л. Вахрушевої, Ю. Давидова, М. Манойлової [Вахрушева, 2011; Манойлова, 2004]. Досліджено місце емоційного інтелекту у психологічній культурі особистості (Т. Маняніна), культурно-психологічні особливості взаємозв'язку цінностей та емоційного інтелекту (А. Комарова), життєвого успіху та емоційного інтелекту (А. Савенков) [Савенков, 2006].

У фокус досліджень вітчизняних вчених емоційний інтелект потрапив лише нещодавно. Проте, останнім часом спостерігається поява все нових робіт, присвячених концептуалізації цього феномену та вивченню його функцій (Е. Носенко, Н. Коврига) [Носенко, 2004]; дослідженню його впливу на соціально-психологічну адаптацію, комунікативну компетентність та групову динаміку (С. Дерев'янку, О. Милославська, В. Романова) [Дерев'янку, 2008; Милославська, 2011]; з'ясуванню ролі емоційного інтелекту у професійній підготовці та у

професійній діяльності (В. Зарицька, О. Амплєєва, В. Калошин, Л. Курганська, Н. Курмишева, А. Нагорна, Т. Пашко, В. Тюріна, Т. Шевчук) [Пашко, 2008]. У великій кількості публікацій висвітлено: особливості діагностики та розвитку емоційного інтелекту (М. Журавльова, Я. Куценко, О. Льошенко, В. Моргун, Е. Носенко, І. Синельникова) [Моргун, 2010; Носенко, 2004]; прояви феномену у представників різного віку (В. Житарюк, Т. Зайчикова, Є. Копилець, О. Лящ) [Житарюк, 2008]; його значення в освітньому процесі – як для викладачів та вчителів, так і для студентів та учнів (В. Зелюк, І. Калініченко, В. Калошин, Л. Киснко-Романюк, Л. Московець, О. Новак, А. Подорожня, Є. Штонда); засоби розвитку емоційного інтелекту (О. Остапчук, В. Прокопенко, Т. Тимофєєва); важливість емоційного інтелекту для особистісного розвитку, самореалізації, соціального, фізичного та психічного благополуччя особистості (О. Бакаленко, Г. Березюк, В. Стрельников, Л. Тараєвська, О. Філатова, І. Філіппова).

Показник емоційного інтелекту широко застосовується при вивченні цілої низки особистісних особливостей, зокрема, як передумова розвитку моральності, детермінанта емоційного самоконтролю, чинник усвідомлення вини і т.ін. (І. Аршава, Н. Греса, В. Житарюк, М. Кузнєцов, Т. Пашко, Ю. Черножук) [Житарюк, 2008; Пашко, 2008].

Висновки. Таким чином, гармонійний розвиток та успішність життєдіяльності особистості визначається рівнем розвитку її емоційного інтелекту. Аналіз основних підходів до розуміння емоційного інтелекту дозволяє визначити його як особистісну компетентність людини, що пов'язана з внутрішнім світом особистості, її переживаннями; здатність до ідентифікації, розуміння й управління емоціями, як власними, так і інших людей, а також вміння використовувати це для досягнення благополуччя. Відповідно, здібності, що стосуються власних емоцій визначають внутрішньоособистісний інтелект; а ті, що відповідають за емоції інших – міжособистісний. Рівень розвитку цих здібностей залежить від особливостей прояву окремих рис особистості.

Перспективи подальших досліджень. Емоційний інтелект із позицій вікового підходу визначається особливостями становлення, формування та розвитку на кожному віковому етапі, маючи значущу роль у вирішенні завдань розвитку в межах певного психологічного періоду. А тому перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у виявленні особливостей прояву емоційного інтелекту на різних вікових етапах, визначенні його ролі та місця в системі психологічних новоутворень, зокрема юнацького віку.

ЛІТЕРАТУРА

- Айгунова, 2011* – Айгунова О. А. Особенности базовых компонентов эмоционального интеллекта математически одаренных юношей с разной учебной успешностью : автореф. дис. на получ. научн. степени канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «Общая психология, психология личности, история психологии» / О. А. Айгунова. – Москва, 2011. 23 с.
- Андреева, 2007* – Андреева И. Н. Предпосылки развития эмоционального интеллекта / И. Н. Андреева // Вопросы психологии. – 2007. – № 5. – С. 57-58.
- Белоконь, 2008* – Белоконь О. В. Взаимосвязь эмоционального и социального интеллекта с лидерством : автореф. дис. на получ. научн. степени канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «Общая психология, психология личности, история психологии» / О. В. Белоконь. – Москва, 2008. 22 с.
- Бредберри, 2008* – Бредберри Т. Эмоциональный интеллект. Самое важное / Т. Бредберри, Дж. Гривз. М. : АСТ Москва, 2008. – 187 с.
- Бхарвани, 2009* – Бхарвани Г. Жизнь с эмоциональным интеллектом / Гіту Бхарвани. – СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2009. – 218 с.
- Вахрушева, 2011* – Вахрушева Л. Н. Выраженность структурных и качественных характеристик эмоционального интеллекта на этапе юности и ранней взрослости: дис. канд. психол. наук : 19.00.03 / Вахрушева Людмила Николаевна. – Москва, 2011. – 202 с.
- Гарскова, 1999* – Гарскова Г. Г. Введение понятия «Эмоциональный интеллект» в психологическую теорию / Г. Г. Гарскова // Аняевские чтения: науч.-практ. конф. – СПб, 1999. – С. 25-26.
- Гоулман, 2009* – Гоулман, Д. Эмоциональный интеллект / Дэниел Гоулман; пер. с англ. А. П. Исаевой. – М. : АСТ МОСКВА ; Владимир : ВКТ, 2009. – 478 с.
- Девис, 2006* – Девис М. Проверьте свой EQ. Test you EQ. Умны ли вы эмоционально? / Марк Девис; перю с англ. Е. Г. Богдановой. – М. : РИПОЛ классик, 2006. – 192 с.
- Дерев'яно, 2008* – Дерев'яно С. Актуалізація емоційного інтелекту в емоціогенних умовах / С. Дерев'яно // Соціальна психологія : український науковий журнал. – 2008. – N 1. – С. 96-104.
- Житарюк, 2008* – Житарюк В. І. Емоційний інтелект як передумова розвитку моральності дітей молодшого шкільного віку / В. І. Житарюк // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 12 : Психологічні науки. – 2008. – № 23 (47). – С. 83-89.
- Ка де Ври, 2003* – Ка де Ври М. Мистика лидерства. Развитие эмоционального интеллекта / М. Ка де Ври; пер. с англ. М. Альпина Паблишер. – 2003. 289 с.
- Люсин, 2004* – Люсин Д. В. Современные представления об эмоциональном интеллекте // Социальный интеллект: теория, измерение, исследования / Под ред. Д. В. Люсина, Д. В. Ушакова. – М. : Институт психологии РАН, 2004. – С. 29-36.
- Манойлова, 2004* – Манойлова М. А. Акмеологическое развитие эмоционального интеллекта учителей и студентов педагогических учебных заведений : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.13 / Манойлова Марина Алексеевна. – СПб, 2004. - 265 с.
- Мещерякова, 2011* – Мещерякова И. Н. Развитие эмоционального интеллекта студентов-психологов в процессе обучения в вузе : автореф. дис. на получ. научн. степени канд. психол. наук : спец 19.00.07 «Педагогическая и возрастная психология» / Мещерякова Ирина Николаевна. – Курск, 2011. – 239 с.
- Милославська, 2011* – Милославська О. В. Емоційний інтелект як складова комунікативної компетентності студентів : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Милославська Олена Володимирівна. – Х., 2011. 190 с.
- Моргун, 2010* Моргун В. Ф. Емоційний інтелект у багатовимірній структурі особистості / В. Ф. Моргун // Постметодика, - 2010. - № 6 (97). – С. 2-15.
- Носенко, 2004* – Носенко Е. Емоційний інтелект як соціально значуща інтегральна властивість особистості / Е. Носенко // Психологія і суспільство : український науково-економічний та соціально-психологічний часопис / Анатолій Фурман гол.

- ред. – Тернопіль : Інститут експериментальних систем освіти, 2004. – № 4 – С. 95-109.
- Панкова, 2011* – Панкова Т. А. Эмоциональный интеллект как фактор социально-психологической адаптации молодых специалистов : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 / Панкова Татьяна Анатольевна. – М., 2011. – 208 с.
- Пашко, 2008* – Пашко Т. А. Емоційний інтелект як складова професійної компетентності керівника / Т. А. Пашко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 12 : Психологічні науки. – 2008. № 21 (45). – С. 161-167.
- Плужников, 2010* – Плужников И. В. Эмоциональный интеллект при аффективных расстройствах : автореф. дис. на получ. научн. степени канд. психол. наук : спец. 19.00.04 «Медицинская психология» / Плужников Илья Валерьевич. – Москва, 2010. – 295 с.
- Савенков, 2006* – Савенков А. И. Эмоциональный и социальный интеллект как предикаторы жизненного успеха / А. И. Савенков // Вестник практической психологии образования. – 2006. – № 1 – С. 30-38.
- Шадриков, 2009* – Шадриков В. Д. От индивида к индивидуальности / В. Д. Шадриков. — М. : Институт психологии РАН, 2009. – 656 с.
- Bar-On, 2006* – Bar-On, R. The Bar-On model of emotional-social intelligence (ESI) / R. Bar-On // *Psicothema*. – 2006. № 18 – pp. 13-25.
- Mayer, 2000* – Mayer J. D. Models of emotional intelligence / J. D. Mayer, P. Salovey, D. Caruso; R. Sternberg. *Handbook of Intelligence*. – Cambridge : Cambridge University Press, 2000. pp. 396-420.
- Petrides, 2010* – Petrides K. V. Trait Emotional Intelligence Theory / K. V. Petrides // *Industrial and Organizational Psychology*. – 2010. – № 3. – pp. 136–139.
- Salovey, 1990* – Salovey P. Emotional intelligence / P. Salovey, J. D. Mayer // *Imagination, Cognition and Personality*. – 1990. – № 9. – pp. 185-211.
- Salovey, 2008* – Salovey, P. Emotional intelligence / Salovey, P., Detweiler-Bedell, B. T., Detweiler-Bedell, J. B., Mayer, J. D.; In M. Lewis, J. M. Haviland-Jones & L. F. Barrett (Eds.), *Handbook of emotions* (3rd ed.). New York : The Guilford Press, 2008. pp. 533-547.

REFERENCES

- Aygunova, 2011* – Aygunova O. A. Osobennosti bazovyih komponentov emotsionalnogo intellekta matematicheski odarennyih yunoshey s raznoy uchebnoy uspešnostyu : avtoref. dis. na poluch. nauchn. stepeni kand. psihol. nauk : spets. 19.00.01 «Obschaya psihologiya, psihologiya lichnosti, istoriya psihologii» / O. A. Aygunova. – Moskva, 2011. – 23 s.
- Andreeva, 2007* – Andreeva I. N. Predposylki razvitiya emotsionalnogo intellekta / I.N. Andreeva // *Voprosy psihologii*. – 2007. – # 5. – S. 57-58.
- Belokon, 2008* – Belokon O. V. Vzaimosvyaz emotsionalnogo i sotsialnogo intellekta s liderstvom : avtoref. dis. na poluch. nauchn. stepeni kand. psihol. nauk : spets. 19.00.01 «Obschaya psihologiya, psihologiya lichnosti, istoriya psihologii» / O. V. Belokon. – Moskva, 2008. – 22 s.
- Bredberri, 2008* – Bredberri T. Emotsionalnyiy intellekt. Samoe vazhnoe / T. Bredberri, Dzh. Grivz. – М. : AST Moskva, 2008. – 187 s.
- Bharvani, 2009* – Bharvani G. Zhizn s emotsionalnyim intellektom / Gltu Bharvani. – SPb. : Praym-EVROZNAK, 2009. 218 s.
- Vahrusheva, 2011* – Vahrusheva L. N. Vyirazhenost strukturnyih i kachestvennyih harakteristik emotsionalnogo intellekta na etape yunosti i ranney vzroslosti: dis. kand. psihol. nauk : 19.00.03 / Vahrusheva Lyudmila Nikolaevna. – Moskva, 2011. – 202 s.
- Garskova, 1999* – Garskova G. G. Vvedenie ponyatiya «Emotsionalnyiy intellekt» v psihologicheskuyu teoriyu / G. G. Garskova // *Ananevskie chteniya: nauch.-prakt. konf.* – SPb, 1999. – S. 25-26.

- Goulman, 2009* – Goulman D. Emotsionalnyy intellekt / Deniel Goulman; per. s angl. A. P. Isaevoy. M. : ACT MOSKVA ; Vladimir : VKT, 2009. – 478 s.
- Devis, 2006* – Devis M. Proverte svoj EQ. Test you EQ. Umnyi li vyi emotsionalno? / Mark Devis; peryu s angl. E. G. Bogdanovoy. – M. : RIPOL klassik, 2006. – 192 s.
- Derev'yanko, 2008* – Derev'yanko S. Aktualizatsiya emotsynogo Intelektu v emotslogennih umovah / S. Derev'yanko // Sotsialna psihologiya : ukraYinskiy naukoviy zhurnal. – 2008. – N 1. – S. 96-104.
- Zhitaryuk, 2008* – Zhitaryuk V. I. Emotsyniy Intelekt yak peredumova rozvitku moralnosti dlitey molodshogo shklnogo vlku / V. I. Zhitaryuk // Naukoviy chasopis Natsionalnogo pedagogichnogo univrsitetu Imeni M. P. Dragomanova. SerIya 12 : Psihologichni nauki. – 2008. – # 23 (47). – S. 83-89.
- Ka de Vri, 2003* – Ka de Vri M. Mistika liderstva. Razvitie emotsionalnogo intellekta / M. Ka de Vri; per. s angl. M. Alpina Pablisner. – 2003. – 289 s.
- Lyusin, 2004* – Lyusin D. V. Sovremennyye predstavleniya ob emotsionalnom intellekte // Sotsialnyy intellekt: teoriya, izmerenie, issledovaniya / Pod red. D. V. Lyusina, D. V. Ushakova. – M. : Institut psihologii RAN, 2004. – S. 29-36.
- Manoylova, 2004* – Manoylova M. A. Akmeologicheskoe razvitie emotsionalnogo intellekta uchiteley i studentov pedagogicheskikh uchebnykh zavedeniy : dis. ... kand. psihol. nauk : 19.00.13 / Manoylova Marina Alekseevna. – SPb, 2004. – 265 s.
- Mescheryakova, 2011* – Mesheryakova I. N. Razvitie emotsionalnogo intellekta studentov-psihologov v protsesse obucheniya v vuze : avtoref. dis. na poluch. nauchn. stepeni kand. psihol. nauk : spets 19.00.07 «Pedagogicheskaya i vozrastnaya psihologiya» / Mesheryakova Irina Nikolaevna. – Kursk, 2011. – 239 s.
- Miloslavskaya, 2011* – Miloslavskaya O. V. Emotsyniy Intelekt yak skladova komunIkativnoYi kompetentnosti studentiv : dis. ... kand. psihol. nauk : 19.00.01 / Miloslavskaya Olena Volodimirlvna. – H., 2011. – 190 s.
- Morgun, 2010* – Morgun V. F. Emotsyniy Intelekt u bagatovimlrnlly strukturI osobistosti / V. F. Morgun // Postmetodika, – 2010. – # 6 (97). – S. 2-15.
- Nosenko, 2004* – Nosenko E. Emotsyniy Intelekt yak sotsialno znachuscha Integralna vlastivIst osobistosti / E. Nosenko // Psihologiya I suspIststvo : ukraYinskiy naukovo-ekonomIchniy ta sotsialno-psihologIchniy chasopis / Anatolly Furman gol. red. – Ternopil : Institut eksperimentalnih sistem osvIti, 2004. – # 4 – S. 95-109.
- Pankova, 2011* – Pankova T. A. Emotsionalnyy intellekt kak faktor sotsialno-psihologicheskoy adaptatsii molodykh spetsialistov : dis. ... kand. psihol. nauk : 19.00.05 / Pankova Tatyana Anatolevna. – M., 2011. – 208 s.
- Pashko, 2008* – Pashko T. A. Emotsyniy Intelekt yak skladova profeslynoYi kompetentnosti kerIvnika / T. A. Pashko // Naukoviy chasopis Natsionalnogo pedagogichnogo univrsitetu Imeni M. P. Dragomanova. SerIya 12 : Psihologichni nauki. – 2008. # 21 (45). – S. 161-167.
- Pluzhnikov, 2010* – Pluzhnikov I. V. Emotsionalnyy intellekt pri affektivnykh rasstroystvah : avtoref. dis. na poluch. nauchn. stepeni kand. psihol. nauk : spets. 19.00.04 «Meditsinskaya psihologiya» / Pluzhnikov Ilya Valerevich. – Moskva, 2010. – 295 s.
- Savenkov, 2006* – Savenkov A. I. Emotsionalnyy i sotsialnyy intellekt kak predikatoryi zhiznennogo uspeha / A. I. Savenkov // Vestnik prakticheskoy psihologii obrazovaniya. – 2006. – # 1 – S. 30-38.
- Shadrikov, 2009* – Shadrikov V. D. Ot individa k individualnosti / V. D. Shadrikov. – M. : Institut psihologii RAN, 2009. – 656 s.
- Bar-On, 2006* – Bar-On, R. The Bar-On model of emotional-social intelligence (ESI) / R. Bar-On // Psicothema. – 2006. – № 18 – pp. 13-25.
- Mayer, 2000* – Mayer J. D. Models of emotional intelligence / J. D. Mayer, P. Salovey, D. Caruso; R. Sternberg. Handbook of Intelligence. - Cambridge : Cambridge University Press, 2000. – pp. 396-420.
- Petrides, 2010* – Petrides K. V. Trait Emotional Intelligence Theory / K. V. Petrides // Industrial and Organizational Psychology. – 2010. – № 3. – pp. 136–139.

- Salovey, 1990 – Salovey P. Emotional intelligence / P. Salovey, J. D. Mayer // *Imagination, Cognition and Personality*. – 1990. – № 9. – pp. 185-211.
- Salovey, 2008 – Salovey, P. Emotional intelligence / Salovey, P., Detweiler-Bedell, B. T., Detweiler-Bedell, J. B., Mayer, J. D.; In M. Lewis, J. M. Haviland-Jones & L. F. Barrett (Eds.), *Handbook of emotions* (3rd ed.). – New York : The Guilford Press, 2008. – pp. 533-547.

Надійшла до друку 1.09.2014р.

УДК 159.928 –057.87

Людмила Хаметова

ПСИХОЛОГІЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ РОЗВИТКУ ЗДІБНОСТЕЙ У МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА ВИШУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Стаття присвячена проблемі психологічного обґрунтування розвитку здібностей у майбутнього викладача вишу. Зазначено, що серйозний вплив на виховання особистості студента відіграють загальний авторитет і педагогічні здібності педагога. Розглядається теоретичний аналіз психологічного обґрунтування розвитку різних видів здібностей у майбутнього викладача вищого навчального закладу. Наприклад до дидактичних здібностей відноситься здатність передавати складний навчальний матеріал і робити його доступним і дохідливим для студентів та учнів, викликати інтерес до предмету, активну самостійну думку; дає змогу реконструювання матеріалу в адаптований до свідомості студентів вигляд. Академічні здібності, дають можливість викладачеві мати глибокі, різнобічні знання в своїй галузі, начитаності, володіння різноманітним матеріалом, готовності розкрити перед студентами будь-який аспект наукової проблеми, який виходить за межі навчального курсу, але цікавить їх. Володіючи психолого-педагогічною спостережливістю, викладач тонко та тактовно може вплинути на емоції студента – це проявлення перцептивної здібності. Педагогічне мовлення є проявом мовленнєвої здібності. Воно носить жвавий, інтонаційно яскравий, виразливий, емоційно забарвлений стиль. Професіоналізм педагога забезпечується й авторитарними здібностями, які втілюються у вміння інтелігентної вимогливості, яка без примусу та погроз і без зайвого педантизму, здійснює високу ділову напругу студентів. Своім особистим прикладом викладач змушує їх серйозно працювати над своїм предметом. До авторитарних здібностей відносяться й комунікативні, які виражаються у різноманітному контактуванні зі студентами. Здібність до самопізнання властива тільки людині. Реалізується цей процес за допомогою сприйняття і осмислення своєї поведінки, дії, переживань, результатів діяльності, її складність полягає в орієнтації на внутрішній світ, багатий індивідуально-суб'єктивними, самотніми моментами. Розвиток самопізнання дозволяє людині, пізнаючи свій внутрішній світ і переживаючи внутрішні почуття, розуміти його і певним чином відноситися до самого себе.

Ключові слова: дидактичні здібності, академічні здібності, перцептивні здібності, мовленнєві здібності, авторитарні здібності, здібність до самопізнання.

Стаття посвящена проблеме психологического обоснования развития способностей у будущего преподавателя вуза. Отмечено, что серьезное влияние на воспитание личности студента играют общий авторитет и педагогические способности педагога. Рассматривается теоретический анализ психологического обоснования развития различных видов способностей у будущего преподавателя высшего учебного заведения. Например к дидактическим способностям относится способность передавать сложный учебный материал и делать его доступным и доходчивым для учащихся, вызвать интерес к